

De terugkeer van Hugo en de duiveluitdrijving door Norbert te Nijvel, 1121.

Na het belangwekkend verhaal van de werving der eerste volgelingen gaan beide *Vitae Norberti* vrij plots over tot het uiteenzetten van de hinderlagen van de duivel tegen de eerste pioniers te Prémontré. Dit onderwerp heeft blijkbaar de volle belangstelling van de hagiografen aangezien ze daarvoor zelfs het chronologisch verloop van de feiten verbreken. Deze duivelverhalen veronderstellen immers reeds een volledig uitgebouwd en georganiseerd kloosterleven met een regelmatig koorofficie en een vaste regeling voor de vastendagen, hoewel het vasten blijkbaar ook voor een deel aan de persoonlijke vurigheid werd overgelaten. Dat alles bestond echter wellicht niet vanaf de eerste dag. Men kan veronderstellen dat de eerste volgelingen van Norbert in het kerkje van Sint-Jan de Doper zo vlug mogelijk met het koorofficie zijn gestart en dat zij zich rond dat kerkje een aantal hutten hebben gebouwd, zoals dat de gewoonte was bij gelijkaardige eremitische stichtingen die dan geleidelijkaan naar het cenobitisme evolueerden¹).

De twee duivelverhalen die hier worden tussengeschoven hebben dezelfde jonge confrater tot hoofdpersoon, iemand die ondanks de lof die hij in beide *Vitae* oogst, een uitgesproken onevenwichtig karakter vertoont. Vooreerst kreeg deze confrater onder de metten een verschijning van de duivel, die zich als de H.Drievuldigheid voordeed. Typisch voor het gevoelsleven van de hoofdpersoon en voor de interpretatie van het verhaal is dat hij er sterk naar verlangde de H.Drievuldigheid te zien²).

Dezelfde confrater meende het hele jaar door te kunnen vasten, doch toen dan de echte jaarlijkse vastentijd aanbrak, verviel hij in een

¹) Zie bijvoorbeeld de *Vita S.Stephani Obaziniensis*, uitg. St.BALUZE, *Miscellanea...*, dl.I, Lucca, 1761, blz. 151, en L.MILIS, *L'évolution de l'érémisme au canonizat regulier*, in *Studia historica Gandensia*, 235, Gent, 1979, 15 blz. ; J. van MOOLENBROEK, *Vital l'ermite, prédicateur itinérant, fondateur de l'abbaye normande de Savigny*, Assen, Maastricht, 1990, blz. 181. Voor de premonstratenzer bronnen vindt men hetzelfde vermeld in de *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, MGH.,SS., 14, blz. 412, r.31: «...arbustis circumquaque eradicatis, casulisque edificatis,...».

²) *Vita A*, MGH., SS.,12, blz. 679: «...Trinitatem sanctam, ad quam toto affectu suspiras, videre mereberis.»; *Vita B*, AA.SS., dl.1 juni, blz. 820C, nr. 41.

extreme gulzigheid. Indien men enig geloof mag hechten aan de chronologie vervat in een duivelverhaal, moet de auteur hier gedacht hebben aan de vasten van 1121, zodat hij een sprong maakt van Pasen 1120, toen de dertien confraters Prémontré in bezit namen, naar Pasen 1121. Zodoende blijven de gebeurtenissen van dat eerste jaar te Prémontré volledig verborgen. Weerom echter komt Norbert tegen Pasen naar Prémontré terug³) en weet uiteraard de macht van de duivel over de vraatzuchtige confrater te breken. Hier wordt echter geen duiveluitdrijving verhaald, doch Norbert schrijft de gulzigaard gewoonweg een streng vastendieet voor.

Terloops moet worden aangestipt dat de gulzigheid van de confrater in beide *Vitae*, zoals te verwachten, aan de duivel wordt toegeschreven⁴). Daarnaast merkt men echter een verschillende nuancering in beide *Vitae*. *Vita B* legt veel nadrukkelijker de klemtoon op de goddelijke inspiratie van Norbert⁵), op de gestrengheid van de meester en de vrees van de confraters voor hem⁶) en vermeldt Norberts reactie als een duidelijke terechtwijzing aan de gemeenschap wegens haar te grote toegeeflijkheid, waardoor ze de confrater aan de duivel had uitgeleverd⁷). Norbert verschijnt hier dus, meer dan in *Vita A*, als de strenge meester die terugkomt om de tucht te herstellen.

Het jaar van Pasen 1120 tot Pasen 1121 blijft een spijtige lacune, zowel in Norberts leven als in dat van de eerste volgelingen te Prémontré. Tot overmaat van ramp bleef ook voor het jaar 1120 geen enkele oorkonde bewaard, zodat men enkel kan veronderstellen dat de jonge gemeenschap de handen vol had met de strijd voor het overleven en dat Norbert zijnerzijds enige tijd aan de gemeenschapsvorming van deze zeer heterogene groep heeft besteed. Meer dan twintig maanden lang, van Pasen, 18 april 1120 tot Kerstmis 1121 heeft deze groep

³) *Vita A*, blz. 680: «Cumque transissent quadragesimales dies et ad fratres suos Norbertus reverteretur...»; *Vita B*, blz. 820E, nr. 43, voegt toe: «...ad celebrandum Pascha...».

⁴) Daarover ook C.G. LOOMIS, *White Magic*, Cambridge (Mass.), 1948, blz. 48: «A man with a ravenous appetite was considered the entertainer of a demon.» Met verwijzingen naar Schotse heiligenlevens.

⁵) *Vita B*, blz. 820F, nr. 43: «...cui Deus discretionem spirituum dederat...». Daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal.Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 160.

⁶) *Ibidem*: «Pervenienti autem ad fratres, trepidi ad interrogata narraverunt quid actum fuisset.»

⁷) *Ibidem*: «Heu mihi, ingeminans, in meam, inquit, miseriam, et in detrimentum animae fratris, et ad notitiam nostrae insipientiae, hoc consentire voluistis; ac per hoc locum diabolo, nisi viriliter ei resistatur, ad disperdendum dedistis.» Let ook op de theatrale voorstelling en de gezwollen stijl, die eveneens kenmerkend zijn voor de *Vita B*.

volgelingen immers geleefd zonder andere regel of statuten dan Norberts woord. Anderzijds hebben de hagiografen niet verborgen dat Norbert zijn prediktochten vrijwel ononderbroken verder zette en slechts voor het vieren der grote kerkelijke feesten naar Prémontré terugkeerde⁸⁾. Zij delen echter niet mee van welke tocht hij tegen Pasen 1121 terugkeerde.

Onmiddellijk nadat Norbert te Prémontré orde op zaken had gesteld omstreeks Pasen, 10 april 1121, vertrok hij weerom voor een prediktocht, die opnieuw als een verzoeningstocht wordt beschreven⁹⁾, evenals de reis in de zomer van 1119 naar Fosses, Moustier-sur-Sambre, Gembloers en Corroy-le-Château, terwijl voor de laatst verhaalde reis naar Laon, Kamerijk en Nijvel in maart-april 1120 alleen het winnen van volgelingen uitdrukkelijk als doelstelling werd vermeld.

Beide *Vitae* verhalen terloops en zonder veel uitleg dat Norbert zijn eerste gezelschap, die hij een tijdlang had moeten missen, terug opnam¹⁰⁾. *Vita B* voegt er nogmaals bij dat Hugo zijn zaken was gaan regelen, maar nergens wordt meegedeeld waar of wanneer beiden elkaar terugzagen¹¹⁾. Men weet echter dat deze reis Norbert opnieuw naar het noorden voerde en wel opnieuw naar Nijvel, waar hij in maart 1120 reeds Antonius en een aantal andere volgelingen had gevonden. Daarop steunend mag men veronderstellen dat het verzoenen van veten ook nu niet meer het enige reisdoel was, doch dat Norbert hoopte in dit belangrijk handelscentrum opnieuw een groot gehoor te bereiken, waaruit eventueel volgelingen konden worden gerecruteerd. Norbert kan Hugo dus te Kamerijk hebben ontmoet, hoewel die stad niet op de kortste reisweg ligt tussen Prémontré en Nijvel, maar merkkelijk meer naar het westen toe. Die omweg zal Norbert zeker niet hebben afgeschrikt, vooral daar hij ook te Kamerijk een groot gehoor kon vinden dat zijn taal verstond.

Wanneer Hugo zich opnieuw bij Norbert heeft aangesloten, kan eveneens uit het chronologisch verloop der feiten worden berekend. Aangezien Norbert op Pasen, 10 april 1121, te Prémontré verbleef en

⁸⁾ Zie noot 3.

⁹⁾ *Vita A*, blz. 680: «...discordantes ad concordiam revocare...»; *Vita B*, blz. 821D, nr. 44. De uitdrukking doet denken aan de titel van het *Decretum Gratiani: Concordia discordantium canonum*. Vermits beide *Vitae* na 1140 zijn geschreven is een invloed van deze uitdrukking op de hagiografen niet uitgesloten.

¹⁰⁾ *Vita A*, blz. 680: «...recepto primo socio suo, quo aliquando caruerat...».

¹¹⁾ *Vita B*, blz. 821D, nr. 44: «...qui ad res suas abierat componendas...».

kort daarna¹²⁾ opnieuw vandaar is vertrokken, mag men deze tweede ontmoeting eind april 1121 of ten laatste begin mei plaatsnemen. Hugo had Norbert bij het einde van het Concilie van Reims verlaten, dus eind oktober 1119. Hij heeft dus, volgens de *Vitae*, precies anderhalf jaar nodig gehad om zijn zaken te regelen¹³⁾. In feite herhaalt alleen de *Vita B* hier de reden voor Hugo's afwezigheid¹⁴⁾, met de bedoeling die officiële versie bij de lezer te doen ingang vinden en Hugo's imago te redden. Zoals hoger uiteengezet waren er zeker bijkomende redenen voor een zo lange afwezigheid. Hierbij mag men zeker niet uit het oog verliezen dat Hugo nu opnieuw met Norbert op tocht gaat en niet onmiddellijk te Prémontré achterblijft als Norberts plaatsvervanger. Dit kan de veronderstelling wettigen dat Hugo het Concilie van Reims als het einde van Norberts prediking heeft beschouwd en zich opnieuw bij hem heeft aangesloten toen gebleken was dat de vestiging van volgelingen te Prémontré weinig of niets aan Norberts levenswijze had veranderd. Deze hypothese houdt dan wel in dat Hugo, evenals Norbert, een *Wanderprediger* in hart en nieren zou geweest zijn, wat met zijn verdere levensloop slecht overeenstemt. De reden van zijn terugkeer lijkt dan ook eerder de fascinerende persoonlijkheid van Norbert te zijn geweest, die hem deze levenswijze als een gewetensplicht had aangeprezen of zelfs opgelegd, zodat Hugo na Norberts dood nog leed onder wroeging zijn leermeester zo lang te hebben achter gelaten. In een wonderverhaal na Norberts dood, dat alleen in de *Vita B* voorkomt, vraagt Hugo immers aan Norbert of hij het niet kwalijk had genomen dat hij niet naar hem toe was gekomen toen hij dat had bevolen. Het antwoord is enigmatisch, zoals dat in een verschijning past, nl. «Gij zult komen». De bedoeling van de hagiograaf is uiteraard weerom Hugo lof toe te zwaaïen door te beweren dat de overleden Norbert aan Hugo de gelukzaligheid had beloofd. Hij voegt er echter nogmaals verontschuldigend aan toe dat Hugo wel op het punt stond naar Norbert te gaan zoals hem bevolen was, doch dat hij door een andere bezigheid verhinderd, niet tot zijn doel was gekomen¹⁵⁾.

¹²⁾ *Vita A*, blz. 680: «Aliquanto evoluto tempore...»; *Vita B*, blz. 821C, nr. 44: «...pace reformata homo Dei, ut erat solitus, ad praedicandum egressus est.»

¹³⁾ De *Vita A*, blz. 678, heeft dus die periode ten nadele van Hugo overdreven door over twee jaar te spreken.

¹⁴⁾ Zie noot 11.

¹⁵⁾ *Vita B*, blz. 844E-845A, nr. 117: «Queso, ait, pater amantissime, ut dicas mihi, si molestie accepisti, quod ad te non venerim, cum adhuc vivens me venire praeceperis. Et respondit: Tu venies: et post haec disparuit. Verum fuit, quia iturus ad illum frater ille

Een bijkomende reden tot Hugo's terugkeer kan eventueel zijn geweest dat de juridische positie van Norbert sedert het Concilie van Reims was veranderd. Van enigszins extravagante pelgrim was hij geworden tot overste van een gevestigde eremietengemeenschap. Hij had een basis in het bisdom Laon gevonden, zodat hij niet meer «*acephalos*» kon worden genoemd. Toch mag men de hedendaagse begrippen van de *incardinatio* in een bisdom niet zonder meer op het begin van de 12de eeuw toepassen. Men kende toen nog slechts enkele uiteenlopende rechtsverzamelingen en zelfs het *Decretum Gratiani* werd pas omstreeks 1140 verspreid. Toch was Norberts toestand geregulariseerd en door Calixt II en de bisschop van Laon goedgekeurd, hoewel zijn persoonlijke levenswijze nauwelijks was veranderd.

Zo was er geen enkel verschil tussen de prediktocht die hij in de zomer van 1119, samen met Hugo, naar de streek van Fosses had ondernomen en de tocht die hem in april-mei 1121, weerom met Hugo, naar Nijvel voerde. Zelfs het reisdoel, het stichten van vrede en verzoening, was volgens de hagiografen hetzelfde.

Desondanks wordt te Nijvel een duiveluitdrijving verhaald en geen verzoeningspoging. Het verhaal wordt ingeleid door de belangwekkende vaststelling van de hagiografen dat de atmosfeer te Nijvel allesbehalve gunstig was. In 1119 had Norbert daar namelijk door zijn woord een aantal postulanten aangetrokken die hem geestdriftig naar Prémontré waren gevolgd, doch de dagelijkse werkelijkheid van het harde leven dat Norbert van hen eiste, konden ze niet dragen en ze waren ontgoocheld naar hun geboortestreek teruggekeerd. Deze mislukte kandidaten weigerden nu niet alleen hem te zien en zijn prediking te aanhoren, maar zij trachtten ook, door Norbert te bekladden, hem de volksgunst te doen verliezen¹⁶).

De duiveluitdrijving wordt dan door de hagiografen aangewend als voorbeeld hoe Norbert, met Gods hulp uiteraard, op meesterlijke wijze het tij kon doen keren en de vijandige stemming opnieuw in gunstige zin kon doen omslaan.

Eén van de burgers¹⁷) kwam Norbert smeken zijn twaalfjarige

fuerat, sed, alio impediante negotio, non pervenit.» In de uitg. J.C. vander STERRE, blz. 242, zonder aanduiding van varianten.

¹⁶) *Vita A*, blz. 680; *Vita B*, blz. 821D, nr. 44. In de *Vita B* worden alleen enkele bijbelcitaten toegevoegd, doch geen concrete gegevens.

¹⁷) *Vita A*, blz. 680: «...civium quidam...»; deze uitdrukking niet in *Vita B*, blz. 821E, nr. 45: «...pater cuiusdam puellae...».

dochter die reeds een jaar door de duivel was bezeten, te genezen. De ceremoniën van het exorcisme worden hier concreet beschreven. Met albe en stoel bekleed sprak Norbert de duivelbezwering uit en enkele evangelieteksten werden gelezen met het boek op haar hoofd. Zoals gewoonlijk in de *Vitae Norberti* bleef de duivel niet stom, maar reageerde spottend op de pogingen van de exorcist. De woorden van de duivel munten echter niet uit door duidelijkheid, noch door schrandereheid. Vooreerst beweert hij voor niemand te zullen uitgaan omdat de steunpilaren van de Kerk zijn ingestort. De bedoeling van de hagiograaf is waarschijnlijk de duivel te laten beweren dat er geen grote heiligen meer bestaan die hem de baas kunnen. De tweede bewering van de duivel is ronduit verbazend. Hij geeft Norbert een lesje in het uitdrijven door te zeggen dat hij nog niets bereikte omdat hij de duivel nog niet had bezworen door het helrode bloed van de martelaren. Na zulke uitlating zou de lezer terecht kunnen gaan twifelen aan de geestesgaven van zulke duivel, die zelf de beste gebruiksaanwijzing meedeelt om hem uit te drijven. De hagiograaf heeft hier wellicht aan de lezer een beproefd middelje aan de hand willen doen, maar het was toch meer dan naïef die woorden in de mond van de duivel te leggen.

Toch weet de hagiograaf aan te tonen dat de duivel die hij ten tonele voert niet te onderschatten was. Om zijn kennis te tonen begon hij namelijk het hele Hooglied op te zeggen, eerst in het Latijn, daarna in de Romaanse en in de Dietse volkstaal. Nu was het Hooglied in de 12de eeuw een echte «bestseller» in de kloosterwereld¹⁸). Ook in de premonstratenzerorde hebben enkelen zich gewaagd aan commentaren op het Hooglied, nl. Herman-Jozef van Steinfeld¹⁹) en Filips van Harveng²⁰). Meer bekend zijn de interpretaties van Bernard van Clairvaux²¹) en Willem van Saint-Thierry (†1148)²²), alsook van Wolbero

¹⁸) Zie bijvoorbeeld F. DOLBEAU, *Un nouveau catalogue des manuscrits de Lobbes aux XIe et XIIe siècles*, in *Recherches Augustiniennes*, 1979, XIV, blz. 230.

¹⁹) Althans volgens zijn *Vita*, zie daarover K. KOCH en E. HEGEL, *Die Vita des Prämonstratensers Hermann Joseph von Steinfeld*, Keulen, 1958, blz. 55 en 58.

²⁰) P.L., 203, kol.489-584. Zie J.B. VALVEKENS, «Exegesis» *Cantici Canticorum apud scriptores Praemonstratenses saeculi XII finientis*, in *Anal.Praem.*, 1961, XXXVI, nr. 3-4, blz. 328-329, en M. SMEYERS, in *De glans van Prémontré. Tentoonstellingscatalogus*, Park-Heverlee, 1973, blz. 367-368, nr. 391, met bibliografie.

²¹) P.L., 183, kol.785-1195, en *Opera S.Bernardi*, uitg. J. LECLERCQ, C.H. TALBOT, H.M. ROCHAIS, en C. MOHRMANN, dl.I-II, Rome, 1957-1958, in-4°, LXVII-261 blz. Daarover o.m. J. LECLERCQ, *Génèse d'un chef d'œuvre*, in *Collectanea Cisterciensia*, 1985, 47, blz. 99-109, en St. BRETON, *Saint Bernard et le Cantique des Cantiques*, *ibidem*, blz. 110-118.

²²) P.L., 180, kol.473-546; uitg. M.-M. DAVY, Parijs, 1958; J.M. DECHANET, Parijs, 1962; Ned.vert. H. VRENSSEN, Bonheiden, 1976.

en Rupert van Deutz²³), Honorius Augustodunensis²⁴) en vele anderen.

Het Hooglied bestaat uit acht hoofdstukjes, samen 116 of 118 verzen. Indien het gehele werk driemaal volledig werd opgezegd, zoals de hagiograaf beweert, zou dat een hele tijd in beslag hebben genomen. Men zal dan ook aannemen dat het twaalfjarig meisje, dat blijkbaar niet onontwikkeld was, een aantal citaten ten beste heeft gegeven uit het Hooglied of de daarop gelijkende liefdeslyriek. Dat dit in drie talen gebeurde is in de streek van Nijvel in de twaalfde eeuw niet uitgesloten²⁵).

De hagiograaf vermeldt dat het meisje, toen het nog gezond was, niets anders dan het Boek der Psalmen had geleerd. Deze uitdrukking betekent in het middeleeuws Latijn niets anders dan dat zij niet ongeletterd was, want het psalter werd over het algemeen gebruikt om de kinderen te leren lezen²⁶). In de praktijk bleef dit voorrecht beperkt tot de meisjes van edele afkomst²⁷). Indien de hagiograaf ons juiste inlichtingen heeft bezorgd, moet dit Nijvelse meisje de dochter van een rijk geworden burger zijn geweest, die haar een goede opvoeding had gegeven.

Een gelijkaardige gebeurtenis wordt over Bernard van Clairvaux verhaald door zijn hagiograaf Ernard. Te Milaan bracht men hem een

²³) Daarover o.m. F. OHLY, *Hohelied-Studien. Grundzüge einer Geschichte der Hoheliedauslegung des Abendlandes bis um 1200*, Wiesbaden, 1958, in-8°, 328 blz.; R. HERDE, *Das Hohelied in der lateinischen Literatur des Mittelalters bis zum 12. Jahrhundert*, Spoleto, München, 1969, in-8°, 122 blz.; RUPERTUS TUITIENSIS, *Commentaria in cantica canticorum*, uitg. R. HAACKE, in *Continuatio Mediaevalis*, 26, Turnhout, 1974, in-8°, 254 blz. Zie ook H. RIEDLINGER, art. *Hohelied, das (Auslegung)*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl.V,1, München, Zürich, 1990, kol.79-81.

²⁴) V.I. FLINT, *The Commentaries of Honorius Augustodunensis on the Song of Songs*, in *Revue bénédictine*, 1974, LXXXIV, nr. 1-2, blz. 196-211.

²⁵) Prof. N.N. Huyghebaert z.g. deelde ons mee dat, naar zijn mening, Nijvel in de 12de eeuw nog tweetalig gebied was.

²⁶) B. BISCHOFF, *Elementarunterricht und Probationes Pennae in der ersten Hälfte des Mittelalters*, in *Mittelalterliche Studien*, dl.I, Stuttgart, 1966, blz. 75; H. GRUNDMANN, *Litteratus-illiteratus*, in *Archiv für Kirchengeschichte*, 1958, XL, blz. 1-65. Zie ook een citaat uit de *Vita S. Gerlaci*, in *Deutsches Archiv*, 1962, XVIII, blz. 545. Verdere voorbeelden o.m. in de *Gesta Burchardi episcopi Cameracensis*, MGH., SS., 14, blz. 216 en het *Chronica Albrici monachi Trium Fontium*, MGH., SS., 23, blz. 834.

²⁷) Zie vooral de tekst uit het *Chronica Trium Fontium*, aangehaald in de vorige voetnoot, over de H. Hildegardis, blz. 834: «Non autem interpretationem verborum textus eorum nec divisionem sillaborum ac cognitionem casuum aut temporum habebat; solum psalterium legere didicerat more nobilium puellarum a quodam inclusa...». Verderop, blz. 842, wordt nog van haar gezegd: «Hec autem Hildegardis, cum nec litteras neque Latinum didicerit, fecit librum epistolarum egregium...».

vrouw, bezeten door een duivel die nu eens Italiaans, dan weer Spaans sprak. De hagiograaf twijfelt echter of het om één tweetalige duivel ging of om twee verschillende die elk hun eigen taal spraken²⁸⁾). Voor het overige zijn er in de vroegere of gelijktijdige Latijnse mirakelliteratuur blijkbaar geen parallelplaatsen te vinden met dit verhaal uit de *Vitae Norberti*.

Na het tentoonspreiden van zijn talenkennis vroeg de duivel nog om in een aanwezige monnik zijn intrek te mogen nemen²⁹⁾ en hij dreigde de gewelven van de kerk op de aanwezigen te doen neerstorten, doch Norbert bleef onverstoort. Ook trachtte het meisje hem te wurgen met zijn stool, doch Norbert toonde zich overtuigd dat de duivel zonder Gods toelating niets tegen hem vermocht. Daarna gaf hij de raad haar in wijwater te plaatsen, maar ook dat bood geen oplossing. Tenslotte beval hij haar lange blonde haren af te scheren daar hij vreesde dat de duivel wegens haar haartooi macht over haar had. Deze wondere opvatting vindt men terug in een *Pontificale Romano-Germanicum* van omstreeks 950, waarin de haartooi als één van de plaatsen wordt genoemd waarin de duivel zich kon verbergen³⁰⁾. Voorbeelden van de magische kracht die aan het haar werd toegeschreven vindt men sporadisch sedert het oud-testamentisch verhaal van Samson³¹⁾.

Aan dat afscheren van de mooie haartooi van het meisje bleek de duivel gevoelig te zijn want hij begon Norbert te verwensen. De door de hagiograaf meegedeelde verwensing blijft echter ruimschoots binnen de perken van de welvoegelijkheid, aangezien hij de duivel enkel maar tweemaal «Pelgrim uit Frankrijk» doet schreeuwen en hem verder aan Norbert alle kwaad laat toewensen. Door die uitdrukking in de mond van de duivel te leggen bedoelt de hagiograaf uiteraard niet Norberts afkomst aan te duiden, maar enkel dat Norbert vanuit Frankrijk was vertrokken en eventueel dat hij daar nu zijn vaste verblijfplaats had³²⁾.

²⁸⁾ *Ex vitae S. Bernardi libro II. auctore Ernaldo, MGH., SS., 26, blz. 104.*

²⁹⁾ Hier is de gelijkenis met *Luk. 8, 31-32*, duidelijk, hoewel het daar uiteraard niet om monniken gaat, maar om varkens.

³⁰⁾ A. ANGENDT, *Der Taufexorcismus und seine Kritik in der Theologie des 12. und 13. Jahrhunderts*, in *Miscellanea Mediaevalia*, 1977, XI, blz. 397. Zie ook A. FRANZ, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*, dl. II, Graz, 1960, blz. 551, waar naar het verhaal te Nijvel wordt verwezen.

³¹⁾ *Rechters*, 16, 16-17; E. BREWER, *A Dictionary of Miracles*, Philadelphia, 1897, blz. 166.

³²⁾ Evenzo kan de uitdrukking «de Genepe» eventueel de herkomst en niet noodzakelijk de afkomst aanduiden, zoals reeds gesteld in het miscellaneum *S. Norbertus*, in *Anal. Praem.*, 1965, XLI, nr. 3-4, blz. 310. Dit geldt ook voor de uitdrukking «patrium

Het pelgrimsmotief, gesteund op bijbelse gronden, treedt hier weer aan het daglicht. Het blijft Norberts leven en levensvisie beheersen, ook na de stichting van Prémontré.

De Nijvelse duivel was niet alleen onderlegd, maar ook bijzonder koppig. Aan het einde van de eerste dag was nog niets bereikt. Norbert zou dan besloten hebben geen voedsel aan te raken tot de duivel was uitgegaan. Dit uiteraard weerom in navolging van het Christuswoord dat bepaalde duivels alleen met vasten en gebed kunnen worden uitgedreven³³), doch de gebruikte uitdrukking vertoont meer gelijkenis met het verhaal uit de *Handelingen der Apostelen* over de meer dan veertig mannen die de eed hadden gezworen geen voedsel aan te raken tot ze Paulus hadden vermoord³⁴).

De volgende morgen las Norbert de H.Mis onder grote volkstoeloop en hij had aan twee confraters het bevel gegeven het meisje dichtbij het altaar vast te houden³⁵). Voor het eerst vernemen we hier dat behalve Hugo, ten minste nog één andere confrater Norbert vergezelde. Wellicht was Norbert reeds met één of meer confraters uit Prémontré vertrokken en had hij onderweg Hugo nog bij opgenomen. Het is opvallend hoe weinig aandacht de hagiografen opbrengen voor Norberts gevolg en ook nergens iets meedelen over het aantal van zijn toehoorders.

Onder de H.Mis werd het evangelie weer op het hoofd van het meisje gelezen en bij de opheffing van de Hostie legde de duivel het getuigenis af dat de priester zijn kleine God in de handen hield. Het verhaal krijgt hiermee tevens een polemisch karakter tegen de ketters die de werkelijke tegenwoordigheid in de eucharistie niet aanvaardden, terwijl zelfs de duivels daarvan getuigden³⁶).

solum» waarheen Norbert terugkeert na zijn verblijf te Siegburg volgens de *Vita B*, blz. 811C, nr. 11 (zonder varianten in J.C.vander STERRE, blz. 17), die wel Xanten aanduidt, maar o.i. allerminst bewijst dat Norbert te Xanten zou geboren zijn.

³³) *Matt.*, 17, 21.

³⁴) *Hand.*, 23, 14.

³⁵) *Vita A*, blz. 681: «Mandavit autem Norbertus duobus fratribus...». Evenzo *Vita B*, blz. 822B, nr. 47. Een gelijkaardige handelwijze vindt men in de *Vita Bernardi auctore Ernaldo, lib.II*, 3, 13, *P.L.*, 185, kol.276, nr. 13-14, bij de duiveluitdrijving uit een vrouw te Milaan in 1135. Daarover ook W. LAMMERS, *Vicelin als Exorzist*, in *Vestigia Mediaevalia*, Wiesbaden, 1979, blz. 290, noot 20.

³⁶) Dit zal ook het thema zijn van het verhaal van diaken Nicolaas dat in de *Vita A* hierop volgt als hoofdstuk 11, doch in de *Vita B* ontbreekt. Deze passage gaf waarschijnlijk aan de auteur van *Vita A* de aanleiding om het verhaal van diaken Nicolaas toe te voegen.

Uiteindelijk kenden Norberts pogingen pas succes toen hij in de Geest van waarheid in zijn gebed zelf begon te strijden tegen de duivel³⁷⁾. Dan pas begon de duivel het warm te krijgen en hij riep uit: «Ik brand» en «Ik sterf». De tweede uitroep moet een vergissing zijn geweest, doch dat de duivel last krijgt van de warmte bij exorcismen vindt men wel in vele duivelverhalen³⁸⁾. Daarna vluchtte de onreine geest³⁹⁾ uit het meisje, doch niet zonder eerst nog blijk te hebben gegeven van weinig opvoeding door op zijn voetsporen een zeer vuile urine achter te laten⁴⁰⁾.

Zodoende hebben beide hagiografen een lang hoofdstuk besteed aan de duiveluitdrijving te Nijvel. Het was de uitdrukkelijke bedoeling daarmee aan te tonen dat Norbert een «apostolisch man» was⁴¹⁾. De betekenis van deze uitdrukking in de context is uiteraard dat ook Norbert, evenals de twaalf apostelen⁴²⁾, het charisma had ontvangen de onreine geesten te kunnen uitdrijven. Tegenover de kwaadsprekerij te Nijvel had Norbert iets te bewijzen en de hagiograaf schepte er veel genoeg in zijn triomf uitvoerig te beschrijven. Daarbij komen de gebruikelijke themata aan bod die in vele duivelverhalen voorkomen en tot het algemeen verspreide volksgeloof behoorden, doch ook enkele elementen die moeilijker in de vergelijkbare mirakelliteratuur terug te vinden zijn.

Besluit:

Kort na Pasen, 10 april 1121 is Norbert, vergezeld van ten minste één confrater, opnieuw een prediktocht begonnen. Onderweg heeft Hugo

³⁷⁾ Over de «*Spiritus veritatis*», zie *Joh.*, 14, 17; *Joh.*, 15, 26; *Joh.*, 16, 13. Dit in tegenstelling tot de duivel die in *Joh.*, 8, 44, als leugenaar wordt beschreven. De macht tot exorciseren werd op zichzelf reeds als een bewijs van charismatische gaven gezien, zie daarover W. LAMMERS, *Vicelin als Exorzist*, in *Vestigia Mediaevalia*, Wiesbaden, 1979, blz. 284-302.

³⁸⁾ Daarover W. LAMMERS, *o.c.*, blz. 293 en 297.

³⁹⁾ «*Spiritus immundi*» komen vaak voor in de synoptische evangeliën, behalve bij Johannes. Zie vooral *Matt.*, 10, 1, waar de twaalf de macht ontvangen om onreine geesten uit te drijven.

⁴⁰⁾ Daarover E.C. BREWER, *A Dictionary of Miracles*, Philadelphia, 1897, blz. 314-316: *Unchaste and Unclean Spirits*. De passage uit de *Vita Norberti* wordt aangehaald zonder commentaar in A. RODEWYCK, *Die dämonische Beseßtheit in der Sicht des Rituale Romanum*, Aschaffenburg, 1963, blz. 203. De interpretatie van deze teksten blijkt in dit werk zeer zwak.

⁴¹⁾ *Vita A*, blz. 681: «...ipsum vere apostolicum virum fatebantur.» Evenzo in *Vita B*, blz. 822C, nr. 47.

⁴²⁾ Cfr. *Matt.*, 10, 1.

zich weerom bij hem aangesloten. De motieven van de scheiding na het Concilie van Reims eind oktober 1119, en evenmin die voor zijn terugkeer anderhalf jaar later worden niet volledig duidelijk, maar de opgegeven reden, nl. het beheren van zijn bezit, kan niet de enige reden zijn geweest.

Wat is er nu precies gebeurd te Nijvel in de lente van 1121? Indien er werkelijk een historische grond in het verhaal zit, dan leed het twaalfjarig meisje hoogstwaarschijnlijk aan vallende ziekte. Daarop wijzen enkele van de beschreven symptomen, inzonderheid de uiteindelijke collaps, het urineverlies en de totale beterschap na afloop van de crisis. Het zogenaamde driemaal opzeggen van het Hooglied is nauwelijks geloofwaardig⁴³). Wel kan men aannemen dat de jonge dame een aantal min of meer samenhangende klanken heeft uitgestoten, misschien gedeelten uit de liefdeslyriek van deze tijd die inderdaad met het Hooglied verwantschap vertoonde⁴⁴). Dit kan dan door de legendevoorming en door de hagiografen zijn aangedikt tot een drievoudig reciteren van het hele Hooglied. De bedoeling van deze passage is immers duidelijk te laten uitschijnen dat zij daartoe niet zelf in staat was, doch dat de duivel het door haar mond deed. De bedoeling van het hele verhaal is niet alleen Norbert als een roemrijk exorcist voor te stellen in zijn strijd tegen de duivel, maar tevens aan te tonen dat zelfs de duivels getuigenis afleggen van de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in de eucharistie.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.

⁴³) De filologen zouden daarom best voorzichtig blijven met te verregaande besluiten.

⁴⁴) Zie P. DRONKE, *The Song of Songs and Medieval Love-Lyric*, in *The Bible and Medieval Culture (Mediaevalia Lovaniensia, Series 1, Studia VII)*, Leuven, 1979, blz. 236-262; W. KUESTERS, *Der verschlossene Garten. Volkssprachliche Hohelied-Auslegung und monastische Lebensform im 12. Jahrhundert*, Düsseldorf, 1985, in-8°, 367 blz.